Przemysław Dębowiak, Jadwiga Waniakowa
Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN

Kartacz i *kartusz* — historia i etymologia dwóch zapożyczeń

Słowa kluczowe: *kartacz*, *kartusz*, zapożyczenia, etymologia.

Język polski

Kartacz i *kartusz* mają zupełnie inne znaczenie i na pierwszy rzut oka niewiele je z sobą łączy. Ich historia jest jednak po części wspólna, a ponieważ jest dość skomplikowana, warto jej się przyjrzeć bliżej.

Kartacz — 'pocisk artyleryjski używany od XVI do połowy XX w.' (za: SJP PWN s.v.). Słownik Szymczaka precyzuje termin, podając dwa znaczenia: 1) hist. 'pocisk armatni wypełniony żelaznymi kulkami lub siekańcami', 2) blp 'kulki, siekańce wypełniające te pociski' (SJP s.v.).

Kartusz — 1) 'dekoracyjne obramienie tarczy herbowej, tablicy inskrypcyjnej, płaskorzeźby itp.; też: ornament w formie ozdobnej tarczy', 2) 'ładownica używana przez dawną jazdę polską', 3) 'cylindryczny pojemnik zawierający ładunek prochu do broni palnej odprzodowej' (za: SJP PWN s.v., podobnie SJP).

Jak wygląda historia tych wyrazów w języku polskim? Otóż pierwszy pojawił się *kartacz*, użyty przez Jana Chryzostoma Paska (1656–1688) w zmazurzonej postaci liczby mnogiej *kartace* w znaczeniu 'nabój armatni' (SJP 1: 300, zob. też SJP XVII/XVIII s.v. *kartacz*). Następnie w słowniku Trotza z 1764 r. (s.v.) pojawia się *kartusz*, jednak — uwaga — jedynie w znaczeniach militarnych: 1) 'nabój, którym ładuje się działo', 2) 'nabój do muszkietu lub pistoletu'. Warto podkreślić, że nie ma w tym słowniku hasła *kartacz*. Pierwszym słownikiem, który notuje zarówno *kartacz*, jak i *kartusz*, jest słownik Lindego. Znajdujemy tam mianowicie w jednym szeregu *kartacz*, *kartecz* i *kartusz* w znaczeniu 'pocisk armatni złożony z małych kul lub kawałków żelaza'[1]) i osobno (!) hasło *kartusz* w trzech znaczeniach, z których dwa pierwsze są militarne i dotyczą nabojów (jak u Trotza), trzecie zaś jest zbliżone do współczesnego znaczenia *kartusza*: «brzegi ozdobne, któremi rysowanie planty lub mappy otaczają»[2]). W SWil *kartacz* występuje w znaczeniu 'nabój', a *kartusz* ma aż pięć znaczeń: dwa pierwsze (militarne) powtórzone za Lindem i Trotzem, trzecie, powtórzone dość wiernie za Lindem, to 'obwódka albo brzegi ozdobne, któremi rysowanie planu lub mappy otaczają', czwarte

[1]) Definicja zmodyfikowana na potrzeby niniejszego artykułu.

[2]) To trzecie znaczenie jest wzięte z wydanego w Warszawie w roku 1790 podręcznika Józefa Łęskiego pt. Teoretyczna i praktyczna nauka żołnierskich rozmiarów czyli miernictwo wojenne, który jest tłumaczeniem dzieła Johanna Ludwiga Hogrevego Theoretische und praktische Anweisung zur militarischen Aufnahme oder Vermessung in Felde.

znaczenie jest nowe: ‘pas myśliwski z ładunkiem, tasak’[3]), ostatnie znaczenie ‘łotr, rozbójnik’ pochodzi rzekomo od znanego kiedyś zbója nazwiskiem *Kartusz*[4]) (zob. niżej). W SW mamy do czynienia z inną jeszcze sytuacją: *kartacz*, z przestarzałymi formami *kartecz* i *kartusz*, jako ‘nazwa kulek żelaznych, umieszczonych w puszce blaszanej i razem z nią stanowiących pocisk’, ma homonim o znaczeniach: 1) zwykle w lm ‘dwa kawały grubej skóry, nabite cienkiemi drucikami do prostowania włosów przy robocie peruk’ oraz 2) (gwarowe) ‘szczotka, zwłaszcza do mycia podłóg’[5]). *Kartusz* w SW również ma homonim. Po pierwsze, *kartusz* to ‘rozbójnik’ z adnotacją, że wyraz pochodzi od nazwiska słowackiego (!) rabusia (z etymologią od fr. *cartouche*, por. przypis wyżej), po drugie, *kartusz* z trzema znaczeniami, z których pierwsze odsyła do *kartacz* ‘ładunek armatni’ oraz ‘nabój do muszkietu lub pistoletu’ (za Trotzem), drugie: ‘pas myśliwski z nabojami’ (ze słownika Mrongowiusza 1835, por. wyżej) i trzecie: ‘obwódka, brzegi ozdobne otaczające plany i mapy’ (z podręcznika J. Łęskiego 1790, por. przypis wyżej). Dopiero w słowniku Doroszewskiego widzimy wyraźny rozdział znaczeń i form na *kartacz* i *kartusz*. *Kartacz* ma jedynie następujące znaczenie: ‘dawny pocisk armatni wypełniony żelaznymi kulkami lub siekańcami; kulki, siekańce wypełniające te pociski (tylko w lm)’ (SJPDor s.v.), *kartusz* zaś występuje w dwóch znaczeniach: 1) ‘rama ozdobna tarczy herbowej, tablicy inskrypcyjnej, rzeźby, malowidła itp., a także motyw ornamentalny w kształcie ozdobnej tarczy z zawijanymi brzegami’, 2) (dawne) ‘pas myśliwski z ładunkiem; ładownica’ (SJPDor s.v.).

Podsumowaniem historii obu wyrazów w języku polskim niech będzie poniższe zestawienie:

Poświadczenia	***kartacz***	***kartusz***
SJP (1656–1688) SJP XVII/XVIII	‘nabój armatni’	—
A. Trotz (1764)	—	1) ‘nabój, którym ładuje się działo’ 2) ‘nabój do muszkietu lub pistoletu’
L (1807–1814)	‘pocisk armatni złożony z małych kul lub kawałków żelaza’	1) ‘nabój, którym ładuje się działo’ 2) ‘nabój do muszkietu lub pistoletu’ 3) ‘ozdobne obramowania planów i map’
SWil (1861)	‘nabój armatni’	1) ‘nabój, którym ładuje się działo’ 2) ‘nabój do muszkietu lub pistoletu’ 3) ‘ozdobne obramowania planów i map’ 4) ‘pas myśliwski z ładunkiem, tasak’

[3]) Znaczenie to niewątpliwie jest wynikiem rozszerzenia znaczeń militarnych. Pochodzi ze słownika Mrongowiusza (1835) (por. niżej) i ma źródło w języku niemieckim, gdzie jedno ze znaczeń *Kartusche* to ‘pas myśliwski z nabojami’.

[4]) Wydaje się, że było to raczej przezwisko pochodzące od *kartusz* ‘nabój’ w związku z działalnością owego rozbójnika (por. niżej). Nie ma potrzeby roztrząsać tego zagadnienia.

[5]) Tym homonimem nie będziemy się zajmowali, ponieważ jego pochodzenie (z niem. *Kardätsche* ‘grępla, zgrzebło’, które od fr. *cardasse* ‘ts.’) i znaczenie nie są związane z poruszanymi tu kwestiami. Warto jednak zauważyć, że hasło *kartacz* występuje w znaczeniu ‘szczotki’ i ‘szczotki do mycia podłóg’ w słowniku Karłowicza (SGPKarł), zaś hasła *kartusz* nie ma tam wcale.

SW (1900–1927)	‘nazwa kulek żelaznych, umieszczonych w puszce blaszanej i razem z nią stanowiących pocisk’	1) ‘ładunek armatni; nabój do muszkietu lub pistoletu’ 2) ‘pas myśliwski z nabojami’ 3) ‘obwódka, brzegi ozdobne otaczające plany i mapy’
SJPDor (1958–1969)	‘dawny pocisk armatni wypełniony żelaznymi kulkami lub siekańcami; kulki, siekańce wypełniające te pociski (tylko w lm)’	1) rama ozdobna tarczy herbowej, tablicy inskrypcyjnej, rzeźby, malowidła itp., a także motyw ornamentalny w kształcie ozdobnej tarczy z zawijanymi brzegami’ 2) daw. ‘pas myśliwski z ładunkiem; ładownica’
SJP PWN	‘pocisk artyleryjski używany od XVI do połowy XX w.’	1) ‘dekoracyjne obramienie tarczy herbowej, tablicy inskrypcyjnej, płaskorzeźby itp.; też: ornament w formie ozdobnej tarczy’ 2) ‘ładownica używana przez dawną jazdę polską’ 3) ‘cylindryczny pojemnik zawierający ładunek prochu do broni palnej odprzodowej’

Jak widać z zestawienia, *kartacz* przez wieki miał jedynie znaczenie militarne: ‘nabój, pocisk’[6]), podczas gdy *kartusz*, obok znaczenia militarnego i myśliwskiego, odnosił się także do ozdobnego obramowania. Niewątpliwie wyrazy te poprzez swoje formy, znaczenia i całą historię ściśle się z sobą łączą.

Co do etymologii, to F. Sławski (SEJP) rozpatruje jedynie *kartacz* (odsyłając do niego *kartusz*). Polski *kartacz* jest zapożyczeniem z niem. *Kartätsche* (tak samo ESJP). Wyraz niemiecki jest według F. Sławskiego pożyczką z wł. *cartoccio* ‘osłona z papieru (na nabój); nabój’, derywatu od *carta* ‘papier’. Autor wyjaśnia przy tym, że *kartacz* «otrzymał swą nazwę od ‘grubego papieru’, w który był pierwotnie zawinięty» (SEJP s.v.). Dodaje, że z wł. *cartoccio* pochodzi fr. *cartouche* ‘nabój’, zapożyczone w XVIII w. do języka polskiego jako *kartusz*[7]). A. Bańkowski sugeruje inaczej: niem. *Kartätsche* wywodzi się z fr. *cartouche*, pochodzącego z wł. *cartoccio* (ESJP s.v. *kartacz*). Wyraz w znaczeniu ‘nabój’ rozprzestrzenił się szeroko w całej słowiańszczyźnie, por. np. czes. *kartáč*, ros. *kartiecz* (z polskiego), podobnie ukraiński, białoruski i inne (zob. SEJP s.v. *kartacz*). *Kartusz* natomiast A. Bańkowski słusznie wywodzi od fr. *cartouche* (ESJP s.v. *kartusz*).

Pora zbadać etymologię i historię źródeł *kartacza* i *kartusza*. Ze zdziwieniem spostrzegamy, że internetowy WDLP pomija *kartacz*, choć notuje wiele historycznych lekse-

[6]) Warto odnotować, że w gwarze Suwalszczyzny *kartacze* są nazwą gotowanych kul z ciasta i ziemniaczanego krochmalu, nadzianych duszonym mięsem wieprzowym z przyprawami (por. Bacewicz 2008: 114–116; za wskazanie i udostępnienie książki bardzo dziękujemy Panu Magistrowi Emilowi Popławskiemu). Nazwa jest najprawdopodobniej związana z odniesieniem do *kartacza*, naboju napełnianego kulkami żelaznymi, tak jak *kartacz* będący potrawą napełniany jest mięsem. Szczegółowo problemem odróżniania *kartaczy*, *kołdunów* itd. zajmuje się Krystyna Szcześniak (2010: 265–277; za wskazanie i udostępnienie artykułu dziękujemy serdecznie Pani Profesor Annie Tyrpie).

[7]) F. Sławski nie wspomina przy tym o *kartuszu* jako ozdobnym obramowaniu.

mów, takich jak *kamerdyner*. Idąc za tezami polskich słowników etymologicznych, badamy zatem niem. *Kartätsche*. Wyraz, notowany od XVII w., znajdujemy w słowniku Grimmów (DW s.v.). Jego znaczenie pokrywa się w zupełności ze znaczeniem pol. *kartacz* ‘nabój armatni złożony z kulek żelaznych, ołowianych itd. zawiniętych najpierw w gruby papier, potem np. w blachę’. Autorzy piszą, że forma niem. *Kartätsche* zgadza się z wł. *cartoccia* (r.ż.) (sic! choć nie ma takiego wyrazu w języku włoskim) ‘makulatura, gruby papier’, podczas gdy wł. *cartoccio* (r.m.) ‘tutka papierowa, nabój’, skąd fr. *cartouche* ‘nabój’.

W EW znajduje się podobna informacja, że niem. *Kartätsche* ‘pocisk artyleryjski’ jest pożyczką z wł. *cartoccio* ‘tutka, rulon, nabój’, które od wł. *cartaccia* (sic!) ‘gruby papier’, derywatu od wł. *carta* kontynuującego łac. *charta*[8]).

Jak widać z powyższych rozważań, możemy zaobserwować punkt wspólny obu polskich leksemów. Jest to francuski wyraz *cartouche*. Warto teraz zanalizować semantykę, historię i etymologię fr. *cartouche*, nie należy ona bowiem do banalnych, jak można by wnosić, studiując jedynie polskie słowniki etymologiczne.

Język francuski

Należy zacząć od tego, że w języku francuskim funkcjonują dwa wyrazy homonimiczne *cartouche* o różnych rodzajach gramatycznych i różnych znaczeniach.

Wyraz *cartouche* w rodzaju męskim ma znaczenia związane ze zdobnictwem: 1) ‘zdobienie tarczy herbowej bądź inskrypcji, mające kształt karty o zwiniętych brzegach’, skąd później 2) ‘owalne obramowanie inskrypcji hieroglificznych, zawierające imiona i atrybuty władców bądź bóstw’ oraz 3) ‘część mapy, planu, gdzie znajduje się legenda, komentarze itp.’ (DH s.v. *1 cartouche*; PR s.v. *1 cartouche*).

Historia wyrazu *cartouche* (r.m.) w języku francuskim rozpoczyna się w połowie XVI w. Po raz pierwszy notowano go w formie *cartoche* w znaczeniu ‘motyw rzeźbiarski w kształcie ozdobnej karty z zawiniętymi brzegami’. Na początku XVII w. wyraz ten zapisano w formie współczesnej — *cartouche*. W drugim znaczeniu (‘pole zawierające legendę mapy’) poświadczony jest pod koniec XVII w. Z etymologicznego punktu widzenia jest to zapożyczenie włoskiego słowa *cartoccio*, r.m. (TLF s.v. *cartouche 1*; DHLF s.v. *cartouche 1*), o którym niżej.

Wyraz *cartouche* w rodzaju żeńskim dotyczy amunicji: 1) ‘w przenośnej broni palnej — całość złożona z łuski (osłony) oraz pocisku’, a przez analogię oznacza także: 2) ‘pojemnik zawierający materiały łatwopalne bądź wybuchowe’, 3) ‘nabój z atramentem do pióra; kartridż z tonerem (do drukarki)’, 4) ‘kartridż (w konsolach gier wideo)’, 5) ‘dziesięć paczek papierosów’ (co w polszczyźnie potocznej określa się mianem *wagonu papierosów*), 6) ‘metalowy walec zawierający laskę uranu, służący za paliwo w reaktorze jądrowym’ (DH s.v. *2 cartouche*; PR s.v. *2 cartouche*).

---

[8]) Warto dodać, że w języku niemieckim funkcjonuje też wyraz *Kartusche* o następujących znaczeniach: 1) ‘ładunek do strzelby ręcznej’, 2) ‘nabój’, 3) ‘pas myśliwski z ładunkami’, 4) ‘zdobnik w kształcie karty z zawiniętymi brzegami do umieszczania inskrypcji, emblematu itd.’. Jest to zapożyczenie z fr. *cartouche*, które — jak twierdzą autorzy słownika — pochodzi z wł. *cartuccia*, deminutivum od *carta* (EW s.v. *Kartusche*).

Historia francuskiego wyrazu *cartouche* (r.ż.) sięga XVI w., tak jak w wypadku jego homonimu rodzaju męskiego. W znaczeniu ‘zwój papieru zawierający ładunek wybuchowy’ wyraz ten zapisano najpierw w postaci *cartuche* (2 poł. XVI w., wówczas w r.m.), potem w formie *cartouche* (koniec XVI w., już w r.ż.). W XVIII w. odnotowano znaczenie ‘kartonowe pudło zawierające substancje łatwopalne’. Etymologicznie jest to zapożyczenie, z późniejszą zmianą rodzaju gramatycznego, włoskiego wyrazu *cartoccio*, r.m. (TLF s.v. *cartouche 2*; DHLF s.v. *cartouche 2*).

Język włoski

Włoski wyraz *cartoccio* (r.m.) w swoim pierwotnym znaczeniu ‘zwitek papieru’ notowany był w 1 poł. XVI w., jednak istniał prawdopodobnie co najmniej o stulecie wcześniej, czego dowodzi poświadczony w tekście łacińskim z 1414 r. wyraz *cartotius*[9]). Jako termin architektoniczny wyraz odnotowano w połowie XVI w., jako zaś termin wojenny i pirotechniczny — w 2 poł. XVI w. pod postacią *cartozzo* (forma *cartoccio* w 1 poł. XVII w.). W połowie XIX w. pojawia się także znaczenie botaniczne ‘podsadki (liście) otaczające kolbę kukurydzy’. *Cartoccio* jest morfologicznie zdrobnieniem słowa *carta* ‘papier’, z łaciny klasycznej *charta* ‘papier (do pisania)’ (DELI s.v. *carta*).

Dodajmy, że w języku włoskim funkcjonuje również wyraz rodzaju żeńskiego *cartuccia* (wspomniany w EW s.v. *Kartätsche*, *Kartusche*), poświadczony pod koniec XIV w. w znaczeniu dosłownym ‘skrawek papieru’ (jako że morfologicznie chodzi tu również o zdrobnienie *carta* ‘papier’), dopiero zaś w 1 poł. XIX w. jako termin wojenny — zresztą w tym znaczeniu jest to zapożyczenie semantyczne z języka francuskiego (DELI s.v. *carta*, AEI s.v. *cartuccia*).

Współcześnie wyraz *cartoccio* (r.m.) używany jest przede wszystkim w terminologii architektonicznej oraz w heraldyce, *cartuccia* (r.ż.) zaś — w języku wojny i pirotechniki. Forma żeńska przyjmuje też analogiczne do francuskich znaczenia współczesne (‘nabój z atramentem do pióra’ oraz ‘rodzaj nośnika pamięci’ w informatyce i elektronice), a także zachowuje zdrobniało-pejoratywne znaczenia nawiązujące do pochodzenia wyrazu: ‘papierek’ oraz ‘karta do gry o znikomej wartości’ (LZ s.v. *cartoccio*, *cartuccia 1*, *cartuccia 2*; Dizionario Italiano s.v. *cartoccio*, *cartuccia*).

Podsumowanie

Kartacz jest w języku polskim pożyczką z niemieckiego, *kartusz* — z francuskiego. Znaczenia i losy obu wyrazów w historii mocno się splatają, prowadząc do języka francuskiego i włoskiego, na koniec do łaciny.

Dalekim przodkiem obu wyrazów jest łaciński wyraz *c*(*h*)*arta* ‘papier’, który stanowi zapożyczenie gr. *χάρτης* ‘arkusz, zwój papirusu’ bez żadnej zmiany znaczenia (por. np. Waniakowa 2008). Pochodzenie wyrazu greckiego jest niejasne. Być może wywodzi się on z Egiptu, podobnie jak papirus (GEW s.v. *χάρτης*).

---

[9]) LZ (s.v. *cartoccio*) podaje jako datę pierwszego poświadczenia już 1300 rok.

Wyraźnie widać, że choć w języku włoskim *cartuccia* (r.ż.) poprzedza *cartoccio* (r.m.), a we francuszczyźnie *cartouche* w rodzaju męskim jest nieco wcześniejszy niż jego homonim rodzaju żeńskiego, to w obydwu tych językach wyrazy rodzaju męskiego pozostają tożsamymi znaczeniowo terminami architektonicznymi i współcześnie funkcjonują wyłącznie w języku specjalistycznym. Natomiast wyrazy rodzaju żeńskiego przejmują znaczenia dotyczące terminologii wojennej oraz pirotechnicznej, a także nabywają nowych znaczeń związanych z technologiami XX w. Po XIX w. użycie wyrazów obydwu rodzajów się krystalizuje.

Bibliografia

AEI: G. Devoto, Avviamento alla etimologia italiana, Felice Le Monnier, Firenze 1967.
Bacewicz J. 2008: Gwara i kuchnia Suwalszczyzny, Wydawnictwo Mirosław Basiewicz, Suwałki.
DELI: M. Cortelazzo, P. Zolli, Dizionario etimologico della lingua italiana (edizione minore a cura di Manlio Cortelazzo e Michele A. Cortelazzo), Zanichelli, Bologna 2004.
DH: Dictionnaire Hachette, ed. J.-P. Mével, Hachette Livre, Paris 2004.
DHLF: A. Rey, Dictionnaire historique de la langue française, t. 1–3, Dictionnaires Le Robert, Paris 2006.
ESJP: A. Bańkowski, Etymologiczny słownik języka polskiego, t. 1–2 (A–P), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
EW: F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, bearbeitet von E. Seebold, 24 Aufl., Walter de Gruyter, Berlin–New York 1999.
GEW: H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, t. 1–3, wyd. 2, Universitätsverlag Winter, Heidelberg 1973–1979.
LZ: N. Zingarelli, Lo Zanichelli: vocabolario della lingua italiana, 12 edizione a cura di Marco Brazzali, Zanichelli, Bologna 2007.
PR: Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, ed. J. Rey-Debove, A. Rey, Dictionnaires Le Robert, Paris 2004.
SEJP: F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. 1–5 (A–Ł), Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków 1952–1982.
SGPKarł: J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, t. 1–6, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1900–1911.
SJJChP: Słownik języka Jana Chryzostoma Paska, red. H. Koneczna, W. Doroszewski, t. 1–2, Ossolineum, Wrocław 1965–1973.
SJP: Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. 1–3, wyd. 4, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
SJPDor: Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
Szcześniak K. 2010: *Kartacze*, *kołduny*, *cepeliny*, a może *pyzy* lub *klinki*? Problemy (nie tylko) z nazewnictwem pewnej potrawy, [w:] Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego. Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy, red. J. Mędelska, Z. Sawaniewska-Mochowa, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, s. 265–277.
Waniakowa J. 2008: Nazwy papieru w językach Europy, [w:] Językoznawstwo historyczne i typologiczne. W 100-lecie urodzin Profesora Tadeusza Milewskiego, red. L. Bednarczuk, W. Smoczyński, M. Wojtyła-Świerzowska, PAU, Rozprawy Wydziału Filologicznego, t. 76, Polska Akademia Umiejętności, Kraków, s. 429–447.

Strony internetowe

Dizionario Italiano, http://www.dizionario-italiano.it/ (dostęp: 16 września 2011).
DW: J. Grimm, W. Grimm, Deutsches Wörterbuch, t. 1–16, Verlag von S. Hirzel, Leipzig 1854–1960, http://woerterbuchnetz.de/DWB/?lemid=GA00001 (dostęp: 24 października 2011).
L: S.B. Linde, Słownik języka polskiego, t. 1–6, Drukarnia XX. Piiarów, Warszawa 1807–1814, http://kpbc.umk.pl/publication/8173 (dostęp: 22 października 2011).

SJP XVII/XVIII: Słownik języka polskiego XVII i 1. połowy XVIII wieku, http://xvii-wiek.ijp-pan.krakow.pl/pan_klient (dostęp: 22 października 2011).
SJP PWN: Słownik języka polskiego PWN, http://sjp.pwn.pl (dostęp: 21 października 2011).
SW: Słownik języka polskiego, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900––1927, http://ebuw.uw.edu.pl/publication/254 (dostęp: 23 października 2011).
SWil: Słownik języka polskiego, wyd. M. Orgelbrand, t. 1–2, Wilno 1861, http://eswil.zozlak.org (dostęp: 22 października 2011).
TLF: Le Trésor de la Langue Française Informatisé, http://atilf.atilf.fr/ (dostęp: 16 września 2011).
Trotz A. 1764: Nowy Dykcyonarz to iest Mownik polsko-niemiecko-francuski [...], Leipzig, http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=802&dirids=1 (dostęp: 22 października 2011).
WDLP: de Vincenz A., Hentschel G., Das Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache, Göttingen–Oldenburg [słownik dostępny tylko w Internecie], http://www.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdlp/46703.html (dostęp: 23 października 2011).

Summary

Kartacz and _kartusz_ — history and etymology of two borrowings

Keywords: *kartacz*, *kartusz*, loanwords, etymology.

The article deals with the history and etymology of two loanwords in Polish, namely *kartacz* and *kartusz*. The semantics of both words through centuries in Polish is discussed and donor languages as sources of borrowings are indicated. The history of both words in particular donor languages is also presented there. In conclusion, the common etymon for both words being the Latin *c*(*h*)*arta* is shown.